

Częstochowska
architektura
poprzemysłowa

Streszczenie
pracy doktorskiej

Autorka pracy
Żaneta Wojtala

Promotor
dr hab. Agnieszka Półrola, prof. uczelni

Promotor pomocniczy
dr Zofia Oslislo-Piekarska

Dziedzina
Sztuka

Dyscyplina
Sztuki plastyczne i konserwacja dzieł sztuki

Akademia Sztuk Pięknych w Katowicach 2023

Zakres tematyczny książki *Częstochowska architektura przemysłowa*, będącej rozprawą doktorską, obejmuje analizę i badania architektury przemysłowej z terenu miasta Częstochowy, powstałej od lat 80. XIX wieku do lat 30. XX wieku. Badania obejmowały zachowane do dziś kompleksy pofabryczne, w tym obiekty pierwotnie przeznaczone na budynki produkcyjne, budynki użyteczności publicznej i budynki mieszkalne.

Analizę obiektów przemysłowych poprzedzają badania, w których niezbędnym źródłem wiedzy okazały się dokumenty Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie, rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej oraz *Dzienniki Ustaw*, będące aktualnym stanowiskiem administracyjnym. Bogaty zasób zaleceń z zakresu ochrony zabytków architektury znajduje się w *Karcie Weneckiej* z 1964 r. przyjętej podczas II Międzynarodowego Kongresu Architektów i Techników Zabytków. Wytyczne dotyczące zabytków techniki i inżynierii znaleźć można w *Karcie Tagilskiej*, przyjętej w 2003 r. podczas Kongresu TICCIH (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage).

Przy wyborze obiektów przemysłowych z terenu miasta kluczowy element stanowiła *Gminna Ewidencja Zabytków Miasta Częstochowy*. Bardziej szczegółowe dane dostępne były w materiałach archiwalnych, takich jak karty ewidencyjne zabytków nieruchomych i obiektów wpisanych do rejestru zabytków posiadających karty ewidencyjne, ale nie objętych spisem obiektów zabytkowych.

Materiały zostały pozyskane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Katowicach – delegatura w Częstochowie. Były to też archiwalne opracowania opisujące historię i rozwój poszczególnych zakładów przemysłowych oraz własne analizy. Przedmiot dalszej części badań stanowiły archiwalne plany sytuacyjne zakładów fabrycznych, ukazujące położenie poszczególnych obiektów należących do kompleksu oraz usytuowanie względem ważnych punktów strategicznych, jakimi w tym wypadku były rzeki i linia kolejowa.

Wszystkie teoretyczne materiały źródłowe zostały uwzględnione w pracy w formie przypisów w tekście oraz wymienione w bibliografii na końcu publikacji.

Publikacja została podzielona na trzy rozdziały.

Rozdział I. **Dziedzictwo przemysłowe w Polsce** zawiera podrozdziały:

- I.1. Zarys historii ochrony zabytków poprzemysłowych
- I.2. Sposoby ochrony zabytków
- I.3. Rewolucja przemysłowa

Tekst zawiera materiały wprowadzające dotyczące historii ochrony zabytków poprzemysłowych na terenie Polski oraz obecnych sposobów opieki nad zabytkami, wraz z przykładami. Uwzględniony został tu również krótki opis rewolucji przemysłowej i zarys sytuacji gospodarczej badanego terenu w czasie przewrotu technologicznego, w następstwie którego rozwinął się przemysł i nastąpiła rozbudowa miasta.

Rozdział II. **Architektura przemysłowa w Częstochowie** zawiera podrozdziały:

- II.1. *Pofabryczna Częstochowa w ewidencji zabytków*
- II.2. *Stradom*
- II.3. *Częstochowianka*
- II.4. *Wełnopol*
- II.5. *Elanex*
- II.6. *Fabryka Zapątek*
- II.7. *Browar Szwedego*
- II.8. *Huta Hantkego*

W pierwszym podrozdziale znajduje się analiza *Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Częstochowy*, pod względem architektury poprzemysłowej.

W następnych siedmiu podrozdziałach zamieszczony jest usystematyzowany wykaz obiektów poprzemysłowych z terenu miasta. Każdy z nich stanowi opis jednego założenia fabrycznego oraz charakterystycznych, zachowanych do dziś budynków o historycznym znaczeniu.

Wszystkie kompleksy fabryczne zostały opisane według jednolitej struktury. Na początku znajduje się orientacyjny czas powstania, a w przypadku dostępności informacji – konkretna data budowy, następnie pojawiły się dane o lokalizacji oraz usytuowaniu w przestrzeni miasta. Kolejny punkt stanowiła historia danego obiektu, zawierająca informacje o etapach budowy, zmianach własności i nazewnictwa

fabryk w związku z sytuacją polityczną i ekonomiczną, na końcu opisana została charakterystyka obecnej kondycji. Najważniejszym punktem w powyższych podrozdziałach była analiza zespołów fabrycznych z uwzględnieniem poszczególnych budynków – ich przeznaczenia i położenia w kompleksie.

Opisy zawierają informacje na temat materiałów budowlanych i konstrukcji, charakterystyki sklepień i stropów, dachów i ich pokryć, jak również posadzek, otworów okiennych i drzwiowych. Uwzględniony został również rzut, bryła oraz opisy elewacji – często uzupełniony detalem architektonicznym. Wybrane budynki zostały opisane indywidualnie. Każdy z podrozdziałów został wzbogacony autorskimi fotografiami ilustrującymi omawiane treści.

Rozdział III. **Przestrzeń publiczna – nasza sprawa** zawiera wywiady z osobami zaangażowanymi w ochronę przemysłowego dziedzictwa oraz zajmującymi się estetyką miasta:

III.1. *Rewitalizacja to wieloetapowy proces* – Grupa Elanex

III.2. *Trwałość użytkowania zabytków przemysłowych jest wartością względną* –
Henryk Handszuh

III.3. *Ludzie są najważniejsi* – Zbigniew Barecki

III.4. *Każde miasto ma swoje warstwy historyczne* – Kristína Šebejová

W zakończeniu znajduje się uzasadnienie, dlaczego dostosowywanie dawnych obiektów przemysłowych do współczesnych funkcji użytkowych jest istotne. Wymienione tu zostały przykłady dobrych praktyk – zrewitalizowanych obiektów przemysłowych w Polsce. Został również podsumowany sposób opisu kompleksów pofabrycznych z Częstochowy i wymieniony cel, dla którego powstała publikacja – inwentaryzacja i rozpowszechnienie wyników badań, a w związku z tym wzrost świadomości społecznej, co może wpłynąć na ukształtowanie odpowiednich indywidualnych postaw obywatelskich. Rewitalizacja obiektów przemysłowych została też porównana do zasady zero waste.

Na końcu pracy znajduje się streszczenie w języku angielskim i bibliografia – spis aktów prawnych, kart ewidencyjnych, opracowań historycznych oraz literatury, które były materiałami źródłowymi podczas przygotowywania autorskiego tekstu publikacji.

Książce towarzyszy 20-stronicowa broszura, zawierająca wektorowe mapy kompleksów pofabrycznych.

Przygotowany projekt książki *Częstochowska architektura przemysłowa* obejmuje całą oprawę graficzną publikacji, obwolutę, okładkę, układ stron, fotografie i grafiki, które uzupełniają treść.

Publikacja została zaprojektowana w orientacji pionowej w formacie 240 mm × 190 mm, posiada layout w układzie asymetrycznym. Projekt graficzny wykonany został na siatce modułowej, która ułatwiła umieszczanie tekstów oraz grafik i wyznaczenie proporcji marginesów.

Wyjustowany tekst zamieszczony jest w jednej kolumnie. Zastosowane fonty to Lato oraz Montserrat. Zastosowane kolory to biel, czerń, szary oraz pomarańczowy, który nawiązuje do koloru budulca, z jakiego były wznoszone omawiane w publikacji obiekty przemysłowe, kolor szary nawiązuje do koloru zaprawy murarskiej jaką łączone były cegły. Zastosowany w książce font jest koloru czarnego, a pomarańczowy oraz szary zastosowane zostały jako kolor dodatkowe i stosowane są do wyróżnienia partii tekstu takich jak nagłówki oraz jako jednolite aple koloru, rozdzielające rozdziały. Kolor szary został użyty w przypisach i bibliografii.

Głównym materiałem ilustracyjnym w książce są pochodzące z zasobów własnych fotografie budynków i kompleksów fabrycznych, które ukazują ich aktualny stan, jak również ukazujące detal – często typograficzny, znaleziony na opisywanym terenie. Fotografie są pełnokolorowe.

Dodatkowy materiał ilustracyjny stanowią wektorowe mapy założeń fabrycznych oraz rysunki wybranych fasad budynków związanych z przemysłem oraz zarys mapy Częstochowy z zaznaczonym położeniem w przestrzeni miasta poszczególnych kompleksów przemysłowych.

Książka ma 168 stron.

Zaneta Wojtala